

SİVİL TOPLUM

“İnsan toplumlarını yöneten kanunların arasında bütün diğerlerinden daha kesin ve açık görünen bir kanun vardır. Eğer insanlar medenî hâlde kalacaklarsa ya da bu duruma ulaşacaklarsa, birlikte yaşama sanatı da koşullardaki eşitliğin artışı ile aynı oranda büyümeli ve gelişmelidir.”

Alexis de Tocqueville

Sivil Toplum Nedir?

AİLE, KİLİSE, SPOR VE MÜZİK KULÜPLERİ, YARDIM dernekleri gibi birey ve devlet arasında yer alan ve gönüllü olarak kurulan bütün örgütler sivil toplumu oluşturur. Sivil toplum düşüncesi medeniyetin bir ürünüdür. Tocqueville’in birlikte yaşama sanatı olarak adlandırdığı şey, hedeflerine ulaşmak amacıyla tanımadıkları kişiler ile işbirliği yapan insanların modern uygulamalarının bir sonucudur. Bu ihtiyaç, herkesin birbirini tanıdığı ve türün hayatta kalmasının topluluğun ortak bir amacı paylaşmasına bağlı olduğu atalarımızın avcı-toplayıcı toplumlarında hiçbir biçimde bu-

lanmuyordu. İşbölümünün ve insanların kendi mülklerini belirli amaçları için kullanabildikleri kanuna dayalı toplumların ortaya çıkışı ile, birlikte yaşama sanatı insanların arasında barışın ve refahın temeli hâline gelmiştir. Bu nedenle sivil toplum anlayışı özgürlük düşüncesinden ayrı tutulamaz. Tek başına yaşayan bireyin özgür bir kişi olabileceğini ve özgürlüğün kısıtlamaların olmamasından ibaret olduğunu düşünmek yaygın yapılan bir hatadır. Sivil toplum teorisi, özgürlüğün olduğu durumda insanlara âdil kısıtlamaların uygulandığını ve birbirleriyle ortaklaşa hareket etmekle her kişinin kendi içinde bulunduğu koşulları geliştirdiğini bize hatırlatmaktadır.

Fransız düşünür Benjamin Constant söz konusu düşüncenin, ancak, bireylerin akraları üzerinde fark edilmeyen bir etki yarattığı modern dünyada anlamlı olduğunu söylerken sivil toplumun anlamını açıklamaktaydı. Constant kadim ve modern dönemlerdeki iki farklı özgürlük tipini ana hatlarıyla açıkladığı bir konuşmasında, modern dünyanın bir buluşu olarak insanın en önemli özgürlüğünün, yönetime katılma özgürlüğünden ziyade, bir kişinin bir diğeri ile birliktelik kurması olduğunu ileri sürüyordu. Bu sivil birliktelik düşüncesi ve onun ortaya çıkardığı kurumlar, kendi dönemlerindeki İngiliz ve Amerikan toplumlarının işleyişini gözlemleyen İrlandalı Edmund Burke ve Fransız Alexis de Tocqueville tarafından sistemli bir şekilde tartışılmıştı. Tocqueville'in kavramayı başardığı önemli şey, toplumdaki ilerlemenin insan işbirliğinin bir yan ürünü olduğuydu. Toplum özgür olmadıkça ve Aydınlanma düşünürlerinin “insanlara değil, kanunlara dayanan bir devlet” olarak adlandırdığı devlet tarafından yönetilmedikçe bunun gerçekleşmesi mümkün değildi.

Tocqueville 1830'larda Amerika'da yaptığı seyahatler esnasında Amerikalıların birlikte yaşama sanatını geliştirmekte kullandığı sayısız yolu tarif ederken, Burke de – bu birlikteliğin ürünü olan – aracı kurumların insan ilişkilerinde oynadığı rolü açıklıyordu. Kendisi bunlara küçük birlikler adını vermişti. Aile, kilise ve topluluklardan oluşan bu aracı kurumlar toplumun bir bütün olarak işleyişine yardımcı oluyorlardı. Burke'ün yazdığı gibi: "Alt bölümlere bağlı olmak, toplumda ait olduğumuz bu küçük birlikleri sevmek, halk arasındaki muhabbetin ilk kuralıdır (âdeta tohumudur). Ülkemizi ve insanlığı sevmek için geçtiğimiz aşamaların ilk halkasıdır." Burke'e göre bu kurumlar insanın kişiliğini şekillendirmede anahtar bir rol oynuyor ve bir yere ait olmak için duyulan derin ihtiyacı karşılayarak bizi birbirimize bağlayan bağları kuvvetlendiren geniş bir birliktelikler şebekesinin ortaya çıkmasını sağlıyordu.

Birliktelik Kuran Bağlar

Muhafazakâr filozof Oakeshott'un sonraları sivil kurumlar olarak adlandırdığı bu küçük birliklerde toplumun yapı taşları olan insan topluluklarını oluşturan ve şekillendiren içgüdüleri ve ruhu buluyoruz. Bu sivil kurumlar, toplumsal işbirliğinin önünü açarak, yakınımızdaki kişilerin varlığından faydalanmamızı ve böylece onları el üstünde tutmamızı sağlar. Aileye ve arkadaşlara, yerel topluluklara ve ulusa karşı duyduğumuz sadakat, başkaları ile birliktelik kurma ihtiyacımız tarafından beslenir. Bu nedenle, sivil kurumlar toplumu bir arada tutan toplumsal tutkalın bir parçasıdır. Özgür toplumu eleştiren kişilerin bahsettiği atomize olmuş bireyler bir yana, sivil kurumlar miras aldığımız şeylerle olan bağlarımızı ve diğer kişi-

lerle olan ortak çıkarlarımızı kuvvetlendirir ve sonuç itibarıyla toplumu bir bütün olarak güçlü kılar. Sivil toplum insanlı bir toplumdur, zira akranelarımıza karşı duyduğumuz insanî duygudaşlık hislerini arttırır ve teşvik eder.

Sivil Toplumla Karşı Devlet

Sivil toplumun düşmanı bireysel özgürlükler değil, devlettir. Devlet bizi birleştiren bağları koparıp atar, çünkü yetkileri ve kaynakları elinde toplar ve merkezileştirir; zamanımızdan, paramızdan ve şefkatimizden taleplerde bulunarak bireysel sadakatimizi zayıflatır. Bu talepler normalde birbirimiz için kullanacağımız maddî ve duygusal kaynaklardan bizi yoksun bırakarak, bizi birbirimize bağlayan bağları gevşetir. Napoleon dönemi Fransası'ndan yola çıkıp Amerika'yı ziyaret ettiğinde Tocqueville evvelâ, akla gelen her türden hedefe ve görüşe destek veren gönüllü birlikliklerin tomurcuklandığını görüp şaşırmişti. Merkezî bir yönetimin olduğu koşullarda sıkıntı çeken anavatanı Fransa bu türden derme çatma bireysel çabaları destekleyecek durumda değildi, çünkü devletin ihtiyaçları bundan çok daha fazla sayıda insanın enerjisini içine çekiyordu. Bu durum toplumların özgürlüğün olduğu koşullarda gelişmesinin ana nedenini göstermektedir. Devlet birlikte yaşama sanatının önünde engeller yaratır, çünkü bireyleri sahip oldukları haklardan yoksun bırakır. Totaliter toplumlarda devlet bireyleri ortak hedeflerine ulaşmak için işbirliği yapmaktan alıkoyar, zira toplumun ulaşmaya çalıştığı tüm hedefler devletin amaçlarını gerçekleştirilmeye yöneliktir.

Ticaretin Çarkları Sivil Toplumun İşlemesini Sağlar

Ticaret medenî davranışları teşvik eder. Montesquieu Romalıların zamanında barbarlar olarak adlandırdığı Kuzey Avrupa halklarının arasında görgü kurallarını ticaretin yaydığını düşünmüştür. David Hume ticaretin yayılmasının toplumun kabalığını gidermede, sanatın ve bilimin gelişmesinde çok önemli olduğu düşüncesini desteklemiştir. Zira ticaret “hakiki bir iyi kalplilik taşımadan bir başkasına hizmet sunmayı” mümkün kılmaktadır. Hume ticaretin “halkın iyiliği için hareket etmenin kötü insanların dahi çıkarına olduğu” bir toplum yarattığını ifade etmiştir.

Tüccarlar ticaret yaptıkları kişilerin itimat ve güvenlerine ihtiyaç duyarlar. Bu sayede, verilen sözlerin tutulduğu bir ortamın doğmasına katkıda bulunurlar. Francis Fukuyama başarılı toplumlarda güvenin sahip olduğu önemi ve ticaret ile mübadelenin sivil toplumun gelişmesini sağlayan güvenin yaratılmasına katkıda bulunduğunu göstermiştir.

Altruizm ve Kişisel Çıkar

Amerikalı iktisatçı Ronald Coase farklı bireylerin, hisse senedi sahiplerinin, işçilerin, müşterilerin ve diğer kişilerin bir araya gelip firma dediğimiz şeyi nasıl oluşturduklarını tarif etmiştir. Halbuki bu farklı grupları işbirliği yapmaları için harekete geçiren şey kişisel çıkar iken, başkaları için kaygılanmak anlamına gelen altruizm diğer toplumsal işbirliği biçimlerinin (örneğin ailenin) temelini oluşturur. Farklı alanlarda uygun olmakla birlikte, altruistik hislerimizin bize iş hayatında fazla yardımcı olmadığını biliyoruz –tıpkı bencilliğin aile hayatında fazla işe

yaramadığı gibi. Sivil toplumdaki aracı kurumların gücü, beşerî içgüdülerimizi en etkin şekilde kullanılabilecekleri yerler için besleme ve geliştirme becerilerinde yatar. Sivil toplum, başka durumlarda pek çok zarara neden olacak duygularımızı, onlar için en uygun olan çıkış noktalarına yönlendirir.

Yıkıcı Bir Kurum Olarak Aile

Sivil toplumun tüm kurumları arasında belki de en önemli olanı ailedir. Ailenin çocukların eğiticisi, bakıcısı ve yetiştiricisi olarak oynadığı rolü başka hiçbir kurum yerine getiremez. Ailenin ahlâkî değerlerin kaynağı ve beşerî duyguların odak noktası olarak dengi yoktur. Bu nedenle Ferdinand Mount tarafından yıkıcı bir kurum olarak nitelendirilmiştir. Zira aile insanlık ile *Cesur Yeni Dünya*'nın kâbusumsu hayali, hatta çocukların devletin vesayeti altında olduğu Platon'un *Devlet*'i arasında bir set çeker. Değerlerin nesiller arasındaki aktarıcısı olarak aile, beşerî duygulara yaptığı güçlü vurgu ile, totaliter devletin en geniş kapsamlı propagandasından çok daha güçlü bir ahlâkî öğretmendir. Geleceğin vatandaşlarının doğruyu ve yanlış ayırt etmeyi öğrendikleri yerdir. Ancak ailenin güçlü olduğu, kararları devletten çok ailelerin verdiği toplumların üyeleri doğru ve yanlış arasındaki farkı en iyi şekilde değerlendirebilirler. Özgür toplumdaki ailelerin bu üstünlüğü vardır, çünkü yetişkin üyeleri, devletten çocuk muamelesi görmez.

Birey ve Devlet Arasındaki Tampon Bölge

Özgür toplumlarda yer alan sivil toplumun anahtar işlevi, devletin gücü karşısında dengeleyici bir kuvvet olarak hareket etmektir. Atomize oldukları ve beşerî işbirliği yöntemlerine

alışkın olmadıkları yerlerde, bireyler, özgürlük yerine güven-
de olmayı teklif eden kişilerin totaliter baştan çıkarmalarına
kolayca yem olurlar. Bu küçük birlikler despot devletin önüne
dikilirler, çünkü vatandaşların devlete kayıtsız şartsız sada-
kat göstermesini isteyen totaliterlerin taleplerine karşı koya-
rak, kendi üyelerinin sadakatlerine sahip çıkarlar. Aile, dinî
ilişkiler, özel girişimler, gönüllü örgütler ve özgür sendikalar
devlete olan sadakati zayıflatırlar ve totaliterlerin ihtiyaç duy-
duğu itaate ve uysallığa karşıt değerleri aktarırlar. İnsanların
şimdiye dek yarattığı tüm totaliter toplumların bu kurumları
zayıflatmaya çalışmalarının nedeni budur. Aynı zamanda, bu
kurumların büyüme ve zenginleşme derecesinin, sahip oldu-
ğumuz özgürlüklerin ne kadar güvende olduğunun bir göster-
gesini oluşturmasının nedeni de budur.

Sivil Toplumun Düşmanları

Faşist ve komünist rejimlerin tarih boyunca aileye karşı savaş
açması ve çocukları ailelerine, kadınları kocalarına ve nesilleri
nesillere karşı kıskırtması bir tesadüf değildir. Bunun nedeni,
devletin kendi amaçlarına hizmet edecek bilgiye ulaşmak is-
temesi ve insanların normalde ailelerine karşı duyduğu sada-
katten daha öncelikli ve yüksek bir sadakat istemeye ihtiyaç
duymasıdır. Bu kurumlar bu tarz toplumlarda yıkıcıdır, çünkü
bunların yarattığı şefkat ve bağlılık devletin taleplerine karşı di-
reniş meydana getirir. Güçlü bir sivil toplum despotluğa karşı
bir engel rolünü oynar, zira özgürlüğün değerlerini koruyan ve
taşıyan bir ahlâkî düzenin sürmesini sağlar. Büyük devlet sivil
kurumları zayıflatarak bireyin sahip olduğu koruyucu katman-
ları soyup atar ve bunlar zorla araya giren devletin eline geçer.

Devlet ve bireyler arasında yer alan bu katmanlar dağılıp saçıldığında, bireyin özgürlüğünü devletin otoritesine tâbi kılan açık toplum düşmanları karşısında bireyler savunmasız kalır.

Karmaşık Bir Karşılıklı Yükümlülükler Ağı

Politik gücü kısıtlayarak toplumsal gücü destekleyen bu ağ, toplumun kendi kendini idare etmesini sağlayan bir karşılıklı haklar ve ödevler örgüsü meydana getirir. Toplum sadece o toplumun tüm üyeleri arasında değil, aynı zamanda artık hayatta olmayan kişiler ve henüz doğmamış kuşaklar arasında da yapılmış geniş kapsamlı bir sözleşmedir. Bizler tanımadığımız ve kimi durumlarda da tanımamıza imkân olmayan kişilerin çıkarlarına yönelik hareket ederiz, çünkü bize ne yapmamız gerektiğini söyleyen ahlâkî duygular tarafından harekete geçiriliriz. Bu ahlâkî içgüdüler bizi sahip olduğumuz rolü daha iyi oynamaya ve herhangi bir devletin yaratabileceği faydadan daha büyük bir faydaya doğru yönlendirir. Ailelerin ve çocukların birbirlerine karşı hakları ve sorumlulukları vardır. Her neslin kendinden önce yasayanlara ve kendinden sonra geleceklere karşı sorumlulukları vardır. Evlilik, arkadaşlık ve hatta insanların hayvanlar âlemi ile olan ilişkisi bile bu yükümlülükler tarafında idare edilir. Bu yükümlülükler toplumdaki bağları meydana getirir ve diğer kişilere karşı olan ödevlerimizi yerine getirirken bize yol gösterir. Nitekim bu ödevlerin bize karşı da yerine getireceğini umarız ve buna inanırız. Zira devlet bu şebekenin yerini alamaz, almaya çalıştığında da bu çabası zulme varır.

Sivil Toplumunu Yeniden İnşa Etmek

Belki de bugün, kâdir-i mutlak devletin sivil düzeni harap ettiği toplumlarda bu düzeni yeniden inşa etmekten daha hayati bir görev yoktur. Devletin bu görevi başaracağını düşünmek bir hatadır. Sivil toplum, özgür bir halkın kendiliğinden yaptığı beşerî faaliyetlerin bir sonucudur. Bu durum devletin insanların çabalarının önünden çekilmesini ve onları birbirleriyle birliktelik kurmada serbest bırakmasını gerektirir. Toplumun ahlâkî dokusunun yok edilmesi, bunun özenle geliştirilip nesiller boyunca aktarılmasından daha kolaydır. Bu görevi yerine getirmeye başlamazsak özgürlüğün fazla yaşamayacağına şüphe yoktur. Bu da insanların ekonomik ilişkilerinde, dinî faaliyetlerinde ve aile hayatlarında özgür olmaları gerektiği anlamına gelir.

Okuma

Edmund Burke, *Reflections on the Revolution in France*, Londra, Penguin, 1968.

Benjamin Constant, *Benjamin Constant: Political Writings*, Cambridge, Cambridge University Press, 1988 (1833), s. 309-328.

Francis Fukuyama, *Trust: the Social Virtues and the Creation of Prosperity*, New York, Free Press, 1995.

Ernest Gellner, *Conditions of Liberty: Civil Society and Its Rivals*, Londra, Hamish Hamilton, 1994.

David Green, *Reinventing Civil Society*, Londra, Institute of Economic Affairs, 1993, 1. Bölüm.

Alexis de Tocqueville, *Democracy in America*, New York, Fontana, 1968 (1840), 2. Cilt, 2. Bölüm.

Düşünmek için Sorular

1. Güçlü bir sivil toplum neden değerlidir?
2. Sivil toplum devletin sahip olduğu – uyuşturucu bağımlılı-
rına ya da fakirlere yardım etmek gibi – çoğu sorumluluğu ne
derecede yerine getirebilir?
3. Devlet sivil toplumu nasıl teşvik edebilir?